

Kamil Giemza

WDiNP, Uniwersytet Warszawski

Recenzja monografii pt.: *Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej*, Nina Drejerska (red.)

1 maja 2004 r. Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. W pierwszym okresie najczęściej negatywne opinie dotyczące procesu integracji europejskiej były wyrażane w kontekście rolnictwa i obszarów wiejskich. Rolnicy byli straszeni przez różne środowiska polityczne i media, w których odnaleźć można było takie sformułowania jak „agresja kapitałowa zachodu”, obawy, że „nasze produkty znikną z rynku” (Ryszka 2013) oraz możliwością wykupu polskiej ziemi przez obcokrajowców.

Mijająca dekada to dobry czas do podsumowań i oceny tego okresu oraz weryfikacji głoszonych przedakcesyjnych obaw. Zagadnienie to podjęte zostało w publikacji zbiorowej zatytułowanej *Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej*, która wydana została w Warszawie w 2014 r. przez Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW). Książka ta jest efektem międzynarodowej konferencji naukowej pod tym samym tytułem, zorganizowanej w dniu 11 kwietnia 2014 r. na SGGW. Celem konferencji było podsumowanie dziesięciu lat członkostwa Polski w UE i jego roli w przemianach zachodzących w gospodarce żywnościowej oraz na obszarach wiejskich. Publikacja licząca 195 stron składa się z piętnastu rozdziałów różnych autorów o zróżnicowanej tematyce mieszczącej się w temacie przewodnim.

Otwierający referat Juliana Krzyżanowskiego dotyczy przyszłości rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich. Wielofunkcyjne rolnictwo traktowane jest w nim jako integralny element zrównoważonego rozwoju kraju. Za najbardziej kosztowne i skomplikowane Krzyżanowski uznał spełnienie warunków w produkcji

i przetwórstwie produktów pochodzenia zwierzęcego: w weterynarii, przetwórstwie mięsny czy mleczarstwie. Jednak to niełatwe dostosowanie do unijnych standardów umożliwiło dostęp do jednolitego rynku i poprawiło ogólną konkurencyjność polskiego rolnictwa. Rolnik, aby uzyskać odpowiednie fundusze europejskie na prowadzenie swojej działalności rolniczej, musi przestrzegać szeregu podstawowych wymogów (Czechowski i Niewiadomski 2012). Efektywne wykorzystanie środków przedakcesyjnych (PHARE, SAPARD) przyczyniło się do przygotowania w Polsce odpowiednich instytucji zarządzających środkami unijnymi. Krzyżanowski określa bilans Polski po upływie 10 lat członkostwa w sektorze rolno-spożywczym jako zdecydowanie dodatni. Trzeba jednak zaznaczyć niekorzystne skutki integracji dla producentów rolnych, takie jak: zwiększenie barier wejścia na rynek, ograniczenie produkcji i eksportu w wyniku kwotowania produkcji czy wzrost kosztów administrowania systemami zarządzania oraz kontroli na rynkach rolnych. Zmianie uległa możliwość pomocy państwa, gdyż krajowe instrumentarium polityki rolnej uległo uwpólnotowieniu tj. zostało przeniesione na poziom UE w ramach Wspólnej Polityki Rolnej lub dostosowane do wspólnych reguł dotyczących pomocy państwa. W zakończeniu Julian Krzyżanowski przedstawia strategię służące wykorzystaniu krajowego potencjału w obszarze rolnictwa w nowej perspektywie finansowej 2014–2020.

Drugi referat autorstwa Jarosława Gołębińskiego podejmuje węższą tematykę i zatytułowany jest *Przemiany strukturalne w łańcuchu żywnościowym w Polsce*. Autor przedstawił zmiany struktury podmiotowej i organizacji podstawowych rynków występujących w łańcuchu żywnościowym w Polsce po wstąpieniu do UE. Zauważyła postępujący proces dywersyfikacji gospodarstw rolniczych oraz zwraca uwagę na kluczowy czynnik kształtujący przemiany w łańcuchu żywnościowym, jakim są zmiany zachowań konsumentów.

Spośród kolejnych rozdziałów, można wyróżnić te, które koncentrują się na aspektach ekonomicznych w rolnictwie. Są to opracowania: Henryka Runowskiego – *Ekonomia rolnictwa – przemiany w gospodarstwach rolnych po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, Joanny Malinger – *Tendencje zmian i dynamika rozwoju grup producentów rolnych*, Andrzeja Kalickiego – *Tendencje zmian i dynamika handlu rolno-spożywczego po akcesji do Unii Europejskiej*, Joanny Bereźnickiej – *Zmiany w poziomie dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w latach 2004–2011 w ujęciu regionalnym*. W artykułach tych wykorzystano dane wtórne pochodzące m.in. ze statystyki GUS, FAOStat, Eurostat, FADN. Efektem badań jest wniosek, iż dochody polskich rolników należą do najniższych w całej UE, czego główną przyczyną jest mniejsza wydajność pracy, która

jest rezultatem niskiej skali produkcji i słabego wykorzystania czynnika pracy (Runowski 2014: s. 47). Ułatwiona przynależność do grup producentów rolnych od 2004 r.¹ pozwoliła na szybki rozwój polskich gospodarstw, które mogły skorzystać z wielu ulg oraz dopłat (Malingier 2014: s. 51). Wzrost eksportu w ostatnich 10 latach, jak i międzynarodowa konkurencja, wpłynęły pozytywnie na rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego. Jednak w samym rolnictwie tempo zmian i modernizacji jest zbyt wolne, co może prowadzić, np. w sektorze wieprzowiny, do zastępowania krajowego surowca importowanym (Kalicki 2014: s. 122). Regionalne zróżnicowanie dochodów rodzinnego gospodarstwa rolnego jest powiązane z osiąganiem przez rolników większych dopłat bezpośrednich i zostało przedstawione szczegółowo przez Joannę Bereźnicką w podziale na województwa.

Odmienne podejście badawcze zaprezentowała Nina Drejerska w rozdziale zatytułowanym *Obszary przeważająco wiejskie w Polsce – perspektywa rynku pracy*, wskazując na potrzebę wyodrębnienia z tradycyjnych definicji podziału na obszary przeważająco wiejskie, pośrednie i przeważająco miejskie². Jak podkreśla autorka ok. 60% ludności wiejskiej nie ma już żadnego związku z produkcją rolną i użytkowaniem ziemi rolniczej. Drejerska nie jest w stanie jednoznacznie wnioskować na temat rynku pracy na obszarach przeważająco wiejskich z powodu podziału administracyjnego stosowanego w polskiej statystyce. Postuluje ona zmianę tego podziału na podział bliższy rzeczywistym uwarunkowaniom wiejskości i miejskości.

O powiązaniach wsi i miasta jako nowym podejściu w Unii Europejskiej traktuje rozdział Czesława Siekierskiego i Władysława Piskorza. Autorzy posługują się terminem „regionu funkcjonalnego”, który nie jest tożsamy z obszarem metropolitalnym, lecz odnosi się do geograficznej przestrzeni charakteryzującej się występowaniem silnych relacji społeczno-ekonomicznych, kulturalnych oraz środowiskowych. Autorzy nie tworzą nowej definicji, odnosząc się do badań OECD (*Rural-Urban Partnerships*, 2013) w tym zakresie.

Piotr Pietrzak i Michał Pietrzak zaprezentowali przemiany, jakie dokonały się w szkołach wyższych specjalizujących się w kształceniu kadr i prowadzeniu badań

¹ Związane to było ze zmianą prawa w związku z Ustawą z dnia 18 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz zmianie innych ustaw (Dz.U. z 2004 r. Nr 162, poz. 1694).

² Podział taki występuje w metodologii OECD przed Eurostatem, gdzie obszary wiejskie to obszary położone na zewnątrz zbiorowisk miejskich (*urban clusters*), które to składają się z kwadratów 1x1 km, gdzie gęstość zaludnienia wynosi co najmniej 300 mieszkańców/km², a minimalna liczba ludności obszaru stworzonego przez zgrupowanie danego kwadratu wraz z ośmioma sąsiadującymi kwadratami wynosi powyżej 5 tys. osób.

naukowych w obszarze rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich w rozdziale pt.: *Publiczne szkolnictwo wyższe jako kreator kapitału ludzkiego i wiedzy na rzecz rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich po akcesji Polski do UE*. Autorzy oparli swoją pracę na przykładzie SGGW, która jest największą przyrodniczą szkołą – kształcąca 1,4% ogółu wszystkich studentów w Polsce. Brak porównania przedstawionych danych z poszczególnych wydziałów z odpowiednimi wydziałami innych szkół wyższych o profilu rolniczym utrudnia niestety rzeczywistą ocenę.

Zajmowane przez Polskę 5 miejsce w grupie UE-27 pod względem ilości marnowanej żywności skłoniło do powstania rozdziału *Marnotrawstwo żywności w gospodarstwach domowych w kontekście rozwoju sfery konsumpcji* przez Krystynę Rejman oraz Joannę Wrońską. Problem jest charakterystyczny dla krajów wysokorozwiniętych, stąd obawa, że wraz ze wzrostem konsumpcji w Polsce ilość marnowanej żywności będzie wzrastać. Praca wyróżnia się analizami na podstawie danych wtórnych i pierwotnych, uwzględniających badanie ankietowe na próbie 770 respondentów. W artykule wskazano przyczyny i prognozy marnowania żywności nie tylko w skali makro, ale również z perspektywy gospodarstw domowych. Ze względu na brak danych umożliwiających porównanie zachowań z okresu przed i poakcesyjnego, autorki zdecydowały się porównanie z pozostałymi państwami członkowskimi.

Ceny produktów rolnych stanowią ważny element polityki gospodarczej kraju wpływając bezpośrednio na poziom i rodzaj produkcji rolnej. Specyfika procesu produkcyjnego, sezonowość popytu i podaży oraz obrotu rynkowego, wysoki stopień ryzyka i ograniczona mobilność produkcji, uzasadniają istnienie narzędzi interwencyjnych w rolnictwie i produkcji żywności. O tej problematyce traktuje rozdział Agnieszki Tłuczak zatytułowany *Obszary interwencyjnej polityki rolnej a proces stabilizacji cen produktów rolnych*. Scharakteryzowano w nim działania interwencyjne Agencji Rynku Rolnego (ARR) w latach 2004–2013 z podziałem na rynek zbóż i rynek mięsa. Autorka wskazuje na istotne ograniczenia w skuteczności ARR, która nie można podjąć dodatkowych działań bez porozumienia z Komisją Europejską.

Analizy poziomu, dynamiki i struktury zużycia kwalifikowanego materiału siewnego w Polsce dokonał Ludwik Wicki w rozdziale pt. *Zmiany w zużyciu kwalifikowanego materiału siewnego w Polsce w latach 2000–2013*. Okres dekady został tu rozszerzony ze względu na istniejące w latach 2000–2003 dopłaty do sprzedaży kwalifikowanego materiału siewnego, które obejmowały 100% sprzedaży. Wicki opisuje nie tylko wyniki ekonomiczne i produkcyjne, ale traktuje przedmiot kompleksowo, uwzględniając

wspomniane wyżej instrumenty interwencjonizmu państwowego oraz instrumenty wynikające z integracji w ramach Wspólnej Polityki Rolnej po 2004 r.

W publikacji zbiorowej znajduje się również praca badaczy ukraińskich – Wiktora i Swietłany Kalenskich, Jewgenii Kachury oraz Natalii Kowalenko pt. *Plant resources of Ukraine in solving of food and energy security*. W artykule tym nie podjęto tematyki bezpośrednio związanej z Unią Europejską, lecz dotyczącej sektora rolno-przemysłowego Ukrainy w perspektywie globalnej. Wskazano na jego potencjał, udział i możliwości w kontekście produkcji biomasy i biopaliwa bez zmniejszenia produkcji żywności, co wskazywane jest jako zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy.

Celem opracowania, zatytułowanego *Wspólna Polityka Rolna podstawą endogenizacji rozwoju rolnictwa w regionie opolskim*, autorstwa Stanisława Sokołowskiego i Anny Bisagi jest identyfikacja zmian w zachowaniach produkcyjnych kierowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie opolskim, wywołanych adaptacją do europejskiego modelu rolnictwa. Ciekawa i szczegółowa analiza została przeprowadzona na podstawie badań kwestionariuszowych w celowo dobranych towarowych gospodarstwach rolnych. Dane z 2004 i 2008 r. pochodzą ze 150 gospodarstw, a z 2013 r. ze 100 gospodarstw rolnych. W analizie dostrzeżono pojawiające się potrzeby rolników związane z akumulacją wiedzy, platformami współpracy doradców rolnych i środowisk naukowych.

Ostatnim rozdziałem recenzowanej publikacji jest praca Jana Sikory *Warunki życia mieszkańców wsi po wstąpieniu do Unii Europejskiej*. Oparta głównie na analizie porównawczej raportów *Polska wieś i rolnictwo 2005* oraz *Polska wieś i rolnictwo 2013* koncentruje się na satysfakcji mieszkańców wsi z dostępu do wszelkiego rodzaju osiągnięć cywilizacyjnych. Te osiągnięcia i zmiany dokonują się w dużej mierze poprzez fundusze strukturalne z UE. Badania te są użyteczne w kontekście oceny mijającej dekady w aspekcie inwestycji pozarolnych na terenach wiejskich – np. inwestycje infrastrukturalne w drogownictwie.

W publikacji szczegółowo przedstawiono zmiany i sytuacje w obszarze rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich. Walorem publikacji jest połączenie środowiska naukowego i praktyków, ekspertów – osoby współodpowiedzialne za WPR, zasiadające w Parlamencie Europejskim lub w Dyrekcji Generalnej Komisji Europejskiej. W niektórych opracowaniach zabrakło ukazania perspektywy czasowej, tj. przedstawienia sytuacji na początku integracji lub przed nią i stanu po upływie dekady. Zakres tematyczny jest zróżnicowany i obejmuje nie tylko aspekty ekonomiczne, ale również teoretyczne, statystyczne, polityczne oraz socjologiczne. Interesującą formą

uzupełnienia opracowania byłoby wzbogacenie go o alternatywne wizje dotyczące polskiego rolnictwa bez UE. Zabieg ten często jest stosowany przez eurosceptyków. Rzeczowa odpowiedź, co do rzekomej alternatywy i próba przedstawienia bilansu rozwoju polskiego rolnictwa bez UE z pewnością uatrakcyjniłaby publikację.

Monografia *Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej* stanowi dobry punkt odniesienia dla dalszych rozważań i ocen dekady Polski w UE. Publikacja jest podsumowaniem dekady w polskim rolnictwie. Nie ogranicza się wyłącznie do oceny historii lub stanu obecnego, ale również formułuje postulaty *de lege ferenda*. Stanowi solidną i gruntowną podstawę dla ekonomicznych analiz niezbędnych do empirycznej oceny narzędzi i efektywności wpływu Wspólnej Polityki Rolnej na polskie rolnictwo i poziom życia na wsi.

Bibliografia:

- CZECHOWSKI Paweł, NIEWIADOMSKI Adam (2012), *Wpływ funduszy strukturalnych na wzrost konkurencyjności polskiego rolnictwa – aspekty prawne*, w: „Studia Iuridica Agraria”, t. X, Białystok.
- NOWAK Alojzy, NIEWIADOMSKA Agata (2012), *Wpływ funduszy strukturalnych na wzrost konkurencyjności polskiego rolnictwa – wybrane aspekty ekonomiczne*, w: „Studia Iuridica Agraria”, t. X, Białystok.
- OECD (2013), *Rural Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development*, http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/rural-urban-partnerships_9789264204812-en (05.09.2014).
- RYSZKA Czesław (2003), *Akcesja czy aneksja?*, „Niedziela Ogólnopolska” 17/2003, <http://www.niedziela.pl/artukul/70999/nd/Akcesja-czy-aneksja> (1.09.2014).
- Ustawa z dnia 18 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz zmianie innych ustaw (Dz.U. z 2004 r. Nr 162, poz. 1694).